

Erdélyi Múzeum 2016/1

Abstracts and keywords

Abstracte și cuvinte cheie

W. Kovács András

The Iudices Nobilium of the Transylvanian Counties in the Middle Ages

Keywords: Transylvania, Middle Ages, iudex nobilium, county authorities.

The office of iudex nobilium (szolgabíró) was created by royal authority in Hungary in the 1270s, and it was introduced shortly afterwards in Transylvania as well, most probably by the king's local representative, the voivode of Transylvania. Iudices nobilium are mentioned in Transylvanian documentary sources already in the first decades of the 14th century in each of the counties; their number becomes settled later at two per county. They formed, together with the comes (ispán) and the county notary, the authorities of the "noble" county, as literature calls it. The two iudices nobilium were elected by the county nobility from their own circles. Their participation as co-judges in the judicial sessions (congregatio generalis) held by the voivodes for the Transylvanian nobility can be documented since 1327 and up to the abolishment of these in 1412. In addition to judicial activity, they executed orders of the central authorities as well: in most of the cases one of the iudices nobilium carried out inquiries ordered by the voivode or vice-voivode; there were some cases however when the inquiries were led by another nobleman from the county, at the request of and chosen by the plaintiff (in cases when the scene of the inquiry was far from the home of the iudex nobilium, or when this latter was hindered by other circumstances). Iudices nobilium were local smallholders, who did not hold any offices of greater importance, though in some cases became comites of their county.

Juzii nobiliari ai comitatelor transilvănene în Evul Mediu

Cuvinte cheie: Transilvania, Evul Mediu, juzi nobiliari, autoritatea comitatensă.

În regatul Ungariei, funcția de jude nobiliar a fost creată în deceniul opt al secolului al XIII-lea de către regalitate, în Transilvania probabil la scurt timp după acesta, prin intermediul reprezentantului său local, voievodul. În primele decenii al secolului al XIV-lea juzii nobililor (*iudices nobilium*) sunt atestați documentar în fiecare comitat din Transilvania; ulterior numărul lor în fiecare comitat va fi doi. Împreună cu comitele și notarul alcătuiau autoritatea comitatului numit în literatura de specialitate „nobiliar”. Cei doi juzi nobiliari au fost aleși de

către nobilimea fiecărui comitat din rândurile proprii. Cel târziu din 1327 aceștia participau în calitate de juzi cooptați la congregațiile voievodale ținute pentru nobilimea transilvăneană până în 1412, când acest for de judecată a fost desființat. Pe lângă atribuțiile judecătorești ei au executat porunci ale autorității centrale, în cele mai multe cazuri unul dintre cei doi juzi nobiliari au efectuat cercetări la porunca vicevoievodului sau a voievodului; în cazuri rarissime cercetările au fost efectuate de către un nobil ales de către reclamant (dacă locul cercetării se situa departe de reședința judeului nobiliar sau în cazurile în care aceștia din urmă erau împiedicați în exercitarea sarcinii de diferite împrejurări). Juzii nobiliari proveneau din rândul micii nobilimi locale, care nu a avut acces la alte funcții mai importante, chiar dacă uneori au fost numiți comiți ai comitatelor din care proveneau.

C. Tóth Norbert

The Career of Ferenc Várdai before Becoming Bishop of Transylvania (A Prosopographic Case Study with an Archontology)

Keywords: Ferenc Várdai, ecclesiastical career, bishop of Transylvania, royal secretary

In the present paper, based on a collection of archontological and prosopographic data, the author reconstructs Aladár Ferenc Várdai's ecclesiastical and secular career leading to his position of bishop of Transylvania.

It is little known that the first step of his ecclesiastical career was not the position of treasurer canon (custos) of the chapter of Székesfehérvár. As a first step, Várdai was awarded the income from the abbacy of Dombó (1495–1500), then, enjoying the support of the archbishop of Esztergom, Tamás Bakóc, he was elevated to the position of archdeacon of Komárom (1498–1512) in the cathedral chapter of Esztergom. Only later, in the spring of 1500, was he appointed treasurer canon of the chapter of Székesfehérvár, which position he held until 1508. In the spring of 1507, Várdai was appointed royal secretary and held the office for two years, until receiving the positions of bishop of Vác and royal treasurer (1509). He served as royal treasurer for only one year. In the summer of 1513, after having come to an agreement with Palatine Imre Perényi, father of the earlier bishop of Vác, the underage Ferenc Perényi, Várdai exchanged his bishopric to the title of bishop of Transylvania, which he kept until his death in October 1524.

The earlier literature attributed the provostry of Hájszentlőrinc to Várdai, which has to be corrected in the light of the findings of the present paper: this office was held in 1507–1508 by another royal secretary, Ferenc Szeremlényi (provost of Transylvania from 1508).

Cariera lui Várdai Ferenc premergătoare instalării lui în scaunul episcopal al Transilvaniei

Cuvinte cheie: Ferenc Várdai, carieră aclesiastică, episcop al Transilvaniei, secretar regal

Gálfi Emőke

The Secularization of Ecclesiastical Properties and the Birth of the Princely Residence in Transylvania

Keywords: Gyulafehérvár (Alba Iulia), market-town, princely residence, queen Izabella

The study examines the influence of the secularization of ecclesiastical properties (1556) on the development of the market-town Gyulafehérvár (Alba Iulia). Before the secularization Gyulafehérvár was the episcopal residence of the Bishop of Transylvania, and the market-town's landlords were partly the Bishops and on the other hand the Chapter of Transylvania. After 1556 Gyulafehérvár was owned by the treasury of the king and later of the princes, and the market-town became the princely residence. The study offers a detailed description of the market-town's development until 1571, it focuses on the changes which took place in the life of the town, such as the settlement of the refugees from Lippa (Lipova), the urban government, the process of secularization in the case of belongings of the Transylvanian Chapter.

Secularizarea averilor bisericesti și stabilirea reedinței principilor transilvăneni la Alba Iulia

Cuvinte cheie: sistem juridic, Principatul Transilvaniei, tabla princiară, personalis presentia

Reorganizarea sistemului juridic din Transilvania și comitatele din Ungaria alipite noului stat denumit mai târziu Principatul Transilvaniei s-a împlăcut numai după reînnoirea reginei Izabela și a fiului său din Polonia (1556). Atunci deja devenise clar că pe acest

teritoriu rămășițele curții regale vor trebui să se stabilească pentru o perioadă mai îndelungată și tot atunci s-au pus bazele pe care ulterior s-a clădit Principatul. Tabla pe atunci încă regală a fost reorganizată deja la sfârșitul anului 1556, pe baza modelului din perioada medievală. Au fost numiți asesori la scaunul de judecată, însă rolul cel mai important în judecarea cazurilor îl aveau protonotarii (la început unul singur, din 1558 doi), și ulterior președintele Tablei. Tabla judeca procese variate, apelate de la instanțele inferioare ale comitatelor și scaunelor, însă majoritatea cazurilor priveau moșiile nobiliare și actele de violență. Dacă vreunul dintre părțile aflate în proces nu era mulțumit de decizia Tablei putea să facă recurs în fața prezenței personale (*personalis presentia*), instanță organizată tot pe model medieval. Această curte de judecată de obicei se compunea din consilieri ai principelui și alți cunoscători ai cutumei și al legilor și nu necesita de fiecare dată prezența efectivă a principelui în luarea deciziilor. Înființarea acestei instanțe s-a decis deja în 1558, dar primul document în care apare provine de la începutul anului 1559. Această curte de judecată a funcționat simultan cu Tabla princiară, adică în perioada termenelor de judecată octavale, acolo unde acestea se țineau și pe perioada dietelor.

O reorganizare importantă a sistemului juridic s-a petrecut în urma deciziei dietei de la Mediaș din decembrie 1588, care a numit un cunoscător desăvârșit al legilor pentru a prezida lucrările Tablei. Nu cunoaștem adevăratele motive ale acestei schimbări, putem numai presupune că opoziția tânărului principe nu dorea să piardă influența asupra puterii legislative și astfel s-a ajuns la această numire. Primul președinte al Tablei Princiare a fost Balthazar Bánffy (1589-1592), după el au urmat Gergely Szentegedy și mai apoi Pongrác Sennyei. Este de notat faptul că după apariția acestei funcții nu mai avem informații despre instanța prezenței personale.

Fejér Tamás

The Office of *Procancellarius* in the Báthory Era (1571–1602)

Keywords: Procancellarius, princely chancellery, extra sigillum notes, diplomacy.

The aim of this paper is to present the office of *procancellarius* of the Transylvanian princely chancellery during the Báthory era on the basis of archival sources. This new office appeared at the end of the year 1575, and first was held by Márton Berzeviczy, previously princely councilor and secretary of the chancellery. Then it was taken over by Ferenc Sulyok, formerly *protonotarius*, respectively by the *cubicularius* Miklós Bogáthi. Since this solution was used to coordinate the activity of the chancellery only when the office of chancellor was

vacant, the office did not become a permanent one. Usually the duties of *procancellarius* were similar to those of the chancellor's. Based on the examined charters and other sources my research revealed that they fulfilled tasks concerning diplomatic correspondence, countersigning documents, verification of princely mandates, opening letters of report, and supervising the *libri regii*.

Dregătoria de procancelari în epoca Báthoryenilor (1571-1602)

Cuvinte cheie: Procancelar, cancelaria princiară, note de cancelarie, diplomație

Scopul acestei lucrări este de a prezenta pe baza surselor arhivistice funcția de procancelar (*procancellarius*) a cancelariei princiare din epoca Báthoreștilor. Această nouă funcție apărută la sfârșitul anului 1575, a fost deținută pentru prima dată de către Márton Berzeviczy, anterior consilier princiar și secretar al cancelariei, apoi de către Ferenc Sulyok, fost protonotar, respectiv de vistierul (*cubicularius*) Miklós Bogáthi. Întrucât s-a apelat la această modalitate de a coordona activitatea cancelariei numai în condițiile în care funcția de cancelar era vacantă, această funcție nu a devenit una permanentă. În general, atribuțiile procancelarilor erau asemănători cu cele ale cancelarilor. Pe baza surselor consultate exercitarea acestor atribuții poate fi surprinsă în domeniul corespondenței diplomatice, al contrasemnării documentelor, al verificării poruncilor de punere în stăpânire, al deschiderii scrisorilor de dare de seamă, respectiv al supervisării întocmirii registrelor princiare.

Bogdándi Zsolt

The Court of Personalis Presentia in the Transylvanian Principality and the Presidents of the Tabula in the Second Half of the 16th Century

Keywords: Legislation, Transylvanian Principality, Tabula iudiciaria, personalis presentia

The present paper starts with a general presentation of the judicial institutions which were organized after the return of queen Izabella and her son from Poland (1556). The establishment of the Royal (Princely) Table (Tabula, Sedria) was based on medieval backgrounds, with paid judges (assessores) and later a president who probably took the final decisions during the proceedings. Initially there was only one protonotary for Transylvania, but from 1558 another one was appointed. The Tabula adjudicated all kinds of cases appealed from the counties but its jurisdiction consisted mainly of actions involving noble property

rights and acts of might. If one of the parties was not content with the decision of the Table, he could appeal his case to the court of „personal presence” (personalis presentia), where the case was discussed by a few councilmen and other jurisperiti viri. The court of personalis presentia was established in 1558, but our first documentary evidence is from the beginning of 1559. Sometimes the king or later the prince really attended this court which functioned simultaneously with the Tabula, during the so-called court sessions (octaves) or when and where the general assembly was held. The assembly of Mediaș which took place in the december of 1588 appointed a president for the Tabula. The purpose of this reorganization is not very clear, we can just assume that the opposition of Sigismund Bathory tried to maintain this way its influence on the judicial system. The Tabula was chaired first by Boldizsár Bánffy (1589–1592), after that Gergely Szentegyedi and Pongrác Sennyey were the presidents of the Court.

Scaunul de judecată al „prezenței personale” și președinții tablei princiare în a doua jumătate al secolului al 16-lea

Cuvinte cheie: legislație, Principatul Transilvaniei, tabla princiară, prezența personală

Lucrarea începe cu prezentarea sistemului juridic care a funcționat după reîntoarcerea reginei Izabela și a fiului ei din Polonia (1556). După această dată continuând tradiția medievală fusese reînființată tabla regală (mai târziu numită princiară), fiind numiți asesori renumerați și mai târziu și un președinte, care foarte probabil avea ultimul cuvânt în luarea unor decizii judecătorești. Inițial a fost numit un singur protonotar pentru Transilvania, dar din 1558 apare încă unul în izvoare. Tabla princiară judeca tot felul de cazuri înaintate de la forurile inferioare de judecată (comitate, orașe, scaune, etc.), dar în majoritatea cazurilor se ocupa de litigii privitoare la posesiuni și acte de violență (actus maioris potentiae). Dacă oricare dintre părțile litigante nu era satisfăcut de decizia tablei putea să facă recurs la instanța „prezenței personale” (personalis presentia) unde decizia se lua de către consilierii principelui și juriști. Această curte – tot după vechiul model, din perioada medievală – a fost înființată în 1558, dar primul document care menționează funcționarea ei provine din anul următor. Regele ales sau mai târziu voievozii și principii uneori chiar luau parte la ședințele acestei curți, care se țineau cu ocazia termenelor de judecată (simultan cu așa numitele termene octavale) sau când se adunau stările (congregatio). La adunarea stărilor ținută la Mediaș la sfârșitul anului 1588 s-a decis numirea unui președinte în fruntea tablei princiare. Scopul acestei reorganizări nu s-a putut clarifica, putem numai presupune că opoziția principelui

Sigismund Bathory a încercat astfel să-și mențină pozițiile de influență asupra sistemului juridic. Primul președinte atestat în documente a fost Balthazar Bánffy (1589–1592), după acesta Gergely Szentgyedy și Pongrác Sennyey au ocupat această funcție importantă.

Buza János

The Nagysink Diet and the Pecuniary Values of the Transylvanian Principality

Keywords: Transilvanian Principality, Nagysink Diet, Pecuniary Value

Military events and campaigns, struggle for the throne burdened the Transylvanian Principality between the 1650s and 1660s. The Ottoman Empire's disciplinary demands for indemnity and increased tribute payments weighed heavily on Transylvania. Primarily it was silver talers they were after. Rate of the taler and ducat was on the rise making it ever more costly to cater for the demand. Main time the international environment was not favourable. Less talers were produced and more poor quality coinage. „Hunger” for talers in the East were fuelled by both the Russian and the Ottoman Empires as neither of these minted them at the time. Only by paying a premium could coins used in Transylvania, mainly Polish, Austrian and Hungarian origin, be exchanged to talers and ducats. By passing laws the Transylvanian Diets (Nagysink, 1664 and Fogaras, 1666) were trying to check the rise of exchange rates but these efforts were probably unsuccessful

Cursurile monetare în Principatul Transilvaniei și adunarea națională de la Cincu (1664)

Cuvinte cheie: Principatul Transilvaniei, Dieta de la Cincu, valori monetare

Nagy Kornél

Bishop György Mártonffy and the Armenians in Transylvania

Keywords: György Mártonffy, bishop, Transilvanian Armenians, 18th Century

This article is dedicated to the unknown chapter of the Armenians' church-history in Transylvania in the early 18th century. Bishop György Mártonffy (1663–1721) himself is regarded as a key figure of the Roman Catholicism during the period of the Catholic Renewal in Hungary and Transylvania. According to scholarly accepted belief, Bishop Mártonffy had a very cordial relation to Armenian communities in Transylvania.

However, the newly discovered sources, kept at the Holy See's archives in Rome, have definitely tinged this belief. In 1718 and 1719, Bishop Mártonffy and his fellows composed a couple of letters, addressed to the Holy See's authorities. In these documents, they reported upon the Armenians' ecclesiastical errors and abuses in Transylvania, which caused a harsh conflict to the Armenian community in Transylvania. Moreover, Mártonffy knew with a complete certainty that the Armenians in Transylvania had already declared their church-union officially with Rome since 1689.

In addition, this act initiated by Bishop was clear. Bishop Mártonffy, in fact, wanted to extend his ecclesiastical jurisdiction over the Armenians. Furthermore, hereby, the bishop took advantage of the opportunity that the Armenians' bishopric see had been still vacant since Oxendio Virziresco (1654–1715), the first Uniate (Catholic) bishop of the Armenians, deceased in 1715. Therefore, the main aim of this brief article is to enlighten the historical background of this conflict very thoroughly, resting upon the partly discovered and undiscovered sources, as well as analysing critically a handful of secondary literature.

Episcopul Mártoffy György și armenii din Transilvania

Cuvinte cheie: *György Mártonffy, episcop, armenii din Transilvania, secolul al 18-lea*

Kárpáti Attila István

János Tőkés and the Wesselényi Family

Keywords: Baron Miklós Wesselényi Jr., Hungarian liberal reform-opposition, János Tőkés, tutor – pupil relationship, dismissal

The political and literary activity of Baron Miklós Wesselényi Jr. (1796–1850) since 1965, the publishing of Zsolt Trócsányi's monograph is known in details among the historical science and the curious general public. Besides this there are some segments in his life, which claim the research work of the historical science – for example his childhood and adolescence, which basically defined and prepared his greatness as a politician and his role as the first leader of the Hungarian liberal reform-opposition. The present study pays attention to an important person of his early life, János Tőkés. I outline his relationship with his pupil and its parents analyzing his letters, which were written during his foreign study trip. I also try to interpret the brutal circumstances of his dismissal in the level of the hypothesis.

Tőkés János și familia Wesselényi

Cuvinte cheie: *Baronul Miklós Wesselényi Jr., opoziția liberal maghiară din secolul al 19-lea, relația de tutor - elev*

Fazakas László

The Social Life of the National Casino of Cluj

Keywords: Kolozsvár (Cluj), association, casino, social life, culture, minority status

The social life of the National Casino of Cluj between the two world wars was influenced by many factors, mainly by the political and economic developments, the financial difficulties and the minority status. However the socially invigorating measures introduced over the years, compared to the changed situation, significantly increased the popularity and the attendance of the institution, thus the National Casino was able to remain attractive among the urban Hungarians. The goal of the study is to present the history of this period, especially of the social life.

Viață de societate în Cazinoul Național din Cluj

Cuvinte cheie: Cluj, casino. Viață social, cultură, status minoritar

În perioada interbelică viața Cazinoului Național (Maghiar) din Cluj a fost influențată în primul rând evoluțiile politice și economice, de dificultățile financiare generale, în condițiile statutului minoritar. Cu trecerea anilor măsurile organizatorice luate în condițiile schimbate, au crescut semnificativ, popularitatea și vizitarea instituției, astfel Cazinoul Național Clujean și-a păstrat atractivitatea în rândul maghiarilor din oraș. Scopul lucrării de față este de a prezenta viața și activitatea culturală a casinoului în perioada studiată.

Albert-Lőrincz Márton

Minority Needs and Nationalism in a Multicultural Space

Keywords: minority, nationalism, autonomy, multiculturalism, cultural pluralism

In this paper, we would like to delve further into the idea of whether “defensive” ethnic nationalism and the ambition for autonomy that is derived from it can be justified. How legitimate are the two ways in which the manifestation of nationalism is perceived: on one side, the legitimate fight for something (autonomous self-determination), and on the other, the legitimate fight against something (against minority autonomy). My governing intention was to point out the limits inherent in the ideal of the nation-state in the context of

today's multicultural environment. In the paper, we argue that ethnic nationalism will only ever cease when a genuine post ethnic pluralism surfaces, in which the dominant cultures and nations assume responsibility for preserving the values that stem from life as a minority, aid in strengthening identity and guarantee that the need for self-identification in the community is fulfilled. This form of multiculturalism will most likely come about via a reconciliation with cultural pluralism, when it is recognized that there is value in cultural difference.

Necesități minoritare și naționalism în spațiul cultural

*Cuvinte cheie: minoritate, **naționalism**, autonomie, multiculturalism, pluralism cultural*

Problematika acestui studiu se încadrează în domeniul filosofiei politice. Tema lucrării este naționalismul clasic pe de o parte și naționalismul etnic pe de altă parte. Studiul abordează dileme des invocate în gândirea politică contemporană din România: legitimitatea „naționalismului etnic” versus naționalismului clasic. În percepția naționalităților minoritare lupta pentru autonomie – o manifestare a „naționalismului etnic” – este o năzuință firească a minorităților și este legitimă. În percepția națiunii majoritare lupta pentru autonomie este o sursă de dezbinare a unității naționale, deci trebuie împiedicată.

Scopul acestui studiu este sublinierea limitelor statului național în contextul contemporan multicultural.

Merényi-Metzger Gábor

Registry Resources Concerning the Death of Mihály II. Apa fi , Katalin Bethlen and Miklós Bethlen

Keywords: Mihály II. Apa fi , Katalin Bethlen, Miklós Bethlen, registry resources, Vienna

The life of Mihály II. Apa fi , elected prince of Transylvania and of his wife, Katalin Bethlen and Miklós Bethlen are mostly known. They died in Vienna, but nobody has researched until now their death registry resources. So, I tried to find these original documents. My researches were succesful and in my source publication I have the chance to publish their death and funeral registries that can be found in the matriculas of St. Stephan's Cathedral in Vienna (Domkirche zu St. Stephan in Wien).

**Sursele matricolare din Viena privind moartea principelui Apafi Mihály al II-lea,
soția sa Bethlen Katalin și cancelarul Bethlen Miklós**

*Cuvinte cheie: Mihály II. Apafi , Katalin Bethlen, Miklós Bethlen, surse matricolare,
Viena*